

Skupina historických domů při Havlíčkově ulici a Na poříčí na Novém Městě pražském

DOBROSLAV LÍBAL — LUBOŠ LANCINGER

Fenomén historické Prahy netkví pouze v takřka nedotčených architektonických souborech Malé Strany i Hradčan či takřka půltisíci domů staroměstských, ale zejména též na Novém Městě pražském. V rámci jeho nesmírně rozlehlého organismu, zčásti jedinečné urbanistické úrovně, stávaly tisíce gotických domů rozmanité velikosti i architektonické hodnoty.

Na rozdíl od ostatních pražských měst ztenčila přebohatý fond historických novoměstských domů od druhé třetiny 19. stol. podnikatelská přestavba. Zbyl jen málo narušený půdorys a relativně zlomek někdejšího počtu starých domů rozsetých po rozloze celého Nového Města jednotlivě i v seskupeních nestejné hustoty a velikosti.

Vynikající gotický urbanismus podmínil nepřímý vývoj Nového Města v nové době. Široké ulice, rozlehlá náměstí, zčásti velké domovní bloky a prostory zahrad umožňovaly mnohem snadněji rozvinout zástavbu činžovních domů, obchodních paláců či veřejných budov než ve všech ostatních pražských historických čtvrtích.

Převaha historické i novoměstské zástavby podlehla tlaku nové doby. Zbývající soubory, skupiny i solitéry nabyly tím podstatně na ceně, již z důvodů své stále se zvětšující vzácnosti. Kruté ztráty na novoměstských domech, někdy i významné kvality, pokračují totiž až do současné doby a připravují se další mocné náporů na dochovaný historický architektonický fond.

Novoměstské domy měly, resp. dosud mají významné architektonické hodnoty, především svými mnohotvárnými i originálními dispozicemi, jež zčásti sahají až do počátků této největší pražské historické čtvrti.

Nemenší význam má však jejich vztah k velkolepé půdorysné osnově Nového Města, kterou fixují a podávají svědectví o její realitě a opravdovosti. K záchraně zbývajících historických budov přispěje jistě podstatně rozšíření režimu městské památkové rezervace i na Nové Město. Rozhodující význam ovšem by mělo vytvoření památkové urbanistické i architektonické koncepce zapojení historických novoměstských domovních architektur do budoucího života města, určeného závazným územním řešením.

Jedním z nejtypičtějších historických domovních souborů na Novém Městě pražském je skupina čtyř objektů na nároží bloku při ulici Na poříčí a Havlíčkově čp. 1025—1026, 1044—1045. Stojí v bloku vytvořeném v rámci parcelace území Nového Města pražského v druhé polovině 14. stol. Architektonické organismy domů reprezentují složitý dynamický vývoj novoměstské zástavby od 14. do 19. stol.

Troje samostatně přístupné gotické sklepy domu čp. 1025 na nároží ulice Havlíčkovy

a Na Florenci dosvědčují existenci tří gotických objektů. Pravá (jižní) dvojice sklepů, zasahující zčásti pod ulici, je jediným pozůstatkem velkého nárožního domu, vzniklého neznámo kdy spojením dvou objektů. R. 1798 splynul s nynějším čp. 1025/II (AMP rkp. 3808 fol. 187). V r. 1846 byl nárožní dům zbořen při regulaci ulice Na Florenci v rámci úprav okolí nového nádraží. Kromě zmíněných sklepů zbývá z něho toliko výstupek v jihozápadním nároží čísla 1025 (AMP rkp. 4078 fol. 180).

Nynější nárožní dům čp. 1025/II se objevuje v městských knihách prvně r. 1546 (AMP rkp. 2192 fol. 215, 413). Roku 1645 koupil ho rytmistr Tomáš Zahier za 600 zl. r. (AMP rkp. 2204 fol. 156). Vyhořel r. 1653 (Berní rula 3 Pražská města, Praha, 1949, 101 a J. Beckovský: Poselkyně starých příběhů českých II. 3, Praha, 1880, 422) a znovu za francouzského požáru v r. 1689 (SÚA NM/P/1/3/11/1689). Tehdejší majitel generál polní maršál Servatius Ignác Zahier dal dům před rokem 1700 od základů nově postavit jako jednoposchodový (AMP rkp. 3766 fol. 71, 4025 fol. 159).

Od r. 1756 byly v objektu kasárny. V r. 1794 byl pak koupěn k zřízení manufaktury na kameninové zboží a o 4 leta později spojen v jeden celek s jižním nárožním sousedem (AMP rkp. 3806 f. 40, 264, rkp. 3807 f. 96, 3808 f. 187, A. Novotný: Pražský porcelán, Praha, 1949, 11 ad.). V r. 1840 byla továrna zrušena. Stavitel J. Peška upravil dům čp. 1025/II na obytný a zvýšil ho o druhé poschodí. Plán přestavby byl schválen 28. 4. 1841 (archív odboru pro výstavbu ONV Praha 1).

Na prostém pozdně klasicistním průčelí domu čp. 1025/II připomíná starší stav raně barokní portál s půlkruhovým záklenkem v pravoúhlém zarámování, po stranách s pilastry. Ostění, pilastry i archivoltu člení bosované pásy.

Rozvrh trojkřídlého domu má v přízemí takřka nedotčenou raně barokní podobu z doby výstavby po r. 1689. Portálem vstupujeme do širokého průjezdu, zaklenutého valeně s trojúhelníkovými výsečemi. Po jeho obou stranách přiléhají místnosti zaklenuté valeně či neckově s výsečemi, vpravo při konci průjezdu vystupuje pohodlné vřetenové dvojramenné schodiště s křížovými klenbičkami na podestách. Původní barokní klenby se zachovaly i v obou dvorních křídlech, za klasicismu dodatečně prodloužených. Barokní rozvrh se udržel i v prvním poschodí.

Objekt nemá charakter paláce, ale honosnějšího měšťanského domu ryzí barokní dispozice, která je v Praze dosti vzácná. Již z tohoto důvodu dlužno dům čp. 1025/II hodnotit v rámci pražské historické zástavby velmi kladně.

Z jiného světa je severní soused čp. 1026/II. Dva gotické sklepy pod severní částí hlavní budovy při Havlíčkově ulici spolu původně nesouvisely a patřily každý k jinému domu, jak to usoudil s obdivuhodným bystrozrakem již V. V. Tomek v Základech starého místopisu pražského (II, Praha, 1870, 225).

Nad úroveň terénu není však po gotice ani stopy. Celek tříposchodového, čtyřkřídlého domu má bezvýhradný ráz klasicistní. Za třicetileté války byl dům, nově zvaný „U zlatého kříže“, zřejmě málo výstavný. Postihl ho požár z r. 1653, r. 1681 se připomíná toliko pusté místo (AMP rkp. 2272 f. 198). Obnovovaný dům vyhořel opět při známém francouzském požáru. Nízká cena v průběhu 18. stol. i zmínka k r. 1766, že dům je rozestavěný, svědčí vleklému, neintenzivnímu průběhu obnovy, která byla uzavřena někdy v pozdním 18. věku (AMP rkp. 3771, f. 437, rkp. 3794 f. 174). Ovšem r. 1802 koupili dům majitelé sousední manufaktury na kameninové zboží za 6000 zl. (AMP rkp. 4058

f. 46). O dvě leta později přešel do výhradního vlastnictví jednoho ze společníků J. E. Hübla, který se rozhodl někdy před rokem 1814 přestavět dům na ubytovnu pro dělníky pracující v manufaktuře. Ještě v r. 1816 byl však (ve stavbě) neobyvatelný (SÚA TK — 147, 152). Přestavoval se ještě v r. 1830 (AMP D2-56 per. 1827—31). Stavební spisy i plány klasicistního období jsou kupodivu nezvěstné.

Podle slohového rozboru dnešního stavu je třeba celý objekt klást až do doby klasicistní. Přízemí dvojtraktové hlavní budovy je zaklenuto plackami. V pravém křídle přiléhá k ní prostorné pilířové schodiště. Dvorní křídla mají rovněž dvojtraktový rozvrh.

Obytné místnosti dvorních křídel jsou ve všech třech poschodích zaklenuty klášterními, popřípadě neckovými klenbami, spojení zprostředkují klenuté, původně průběžné chodby, obrácené do dvora.

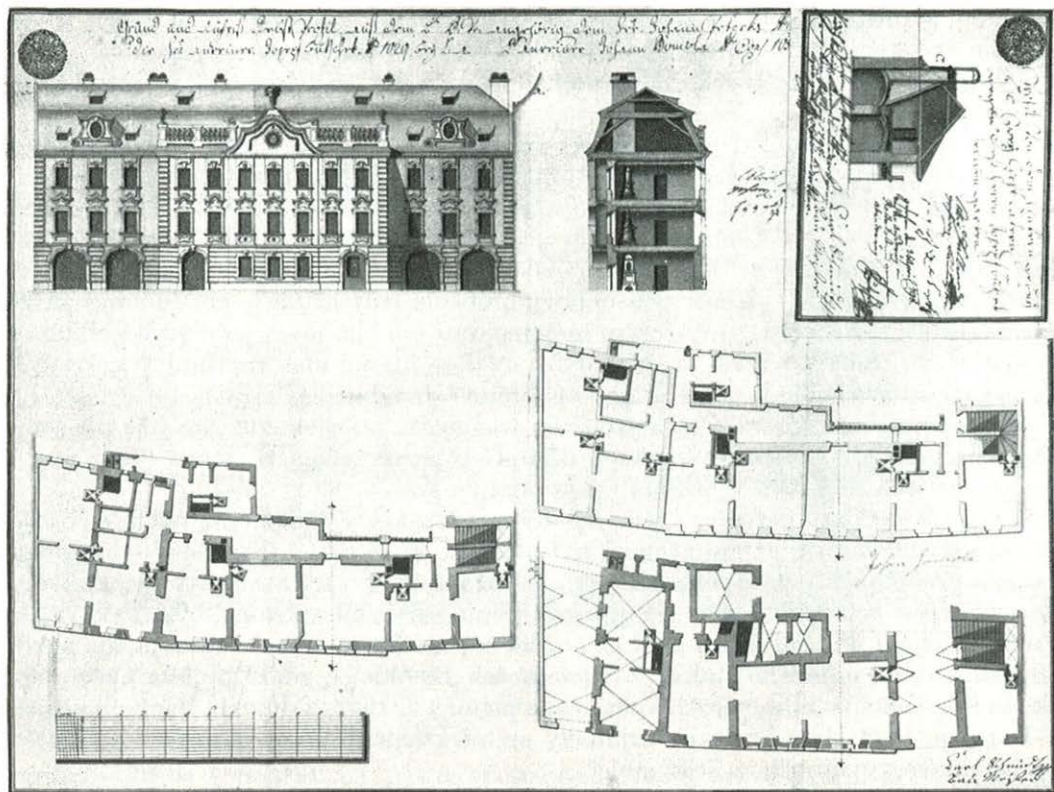
Ve skupině čtyř historických domů na nároží Poříče a ulice Havlíčkovy je dům čp. 1026/II z architektonického hlediska nejprostší. Představuje však pozoruhodnou ukázkou zajímavé a nezvyklé dispozice dělnického obytného domu raného 19. století.

Nejsložitější stavební i architektonický organismus obsahuje velký trojkřídlý dům čp. 1044/II na nároží ul. Havlíčkovy a Na poříčí. S podivuhodnou jasnozřivostí lokalizoval Tomek (Základy II, 225) na jeho plochu v době předhusitské tři domy, kterým doposud odpovídá trojice gotických sklepů.

Někdejší samostatný dům při Havlíčkově ulici, v těsném sousedství s nynějším čp. 1026/II, měl zřejmě zprvu jednotraktový rozvrh. Naznačuje to jeho velký gotický sklep. Vrcholnice jeho kamenné valené klenby probíhá rovnoběžně s domovním průčelím. Gotické zdivo tohoto domu vystupuje zřejmě zčásti až do přízemku. Někdy v druhé polovině 15. stol. se spojil s větším nárožním objektem. Nový domovní celek dosáhl v r. 1486 úctyhodné ceny 220 kop, nejspíše českých (AMP rkp. 2089 f. E 3). Jeho středověký význam prozrazují dosud složité sklepy ve dvou úrovních. Je přitom zcela nepochopitelné, že vertikální konstrukce obou západních sklepů v horním i dolním suterénu spolu navzájem nespojují, ale naopak východní zeď horního gotického sklepa sedí na klenbě prostoru dolního. Lze důvodně předpokládat, že zmíněná nezvyklá situace byla podmíněna delším stavebním vývojem, gotické zdivo nárožního domu se zřetelně uplatňuje i v přízemku. Konečně ze třetího (východního) domu v sousedství čp. 1045/II zbývají dnes pouze sklepy, dosti složité konfigurace, narušené klasicistní přestavbou.

Na architektonické proměně zvětšeného nárožního domu se významně podílela renesance. Renesanční křížové a valené klenby s výsečemi zjišťujeme v přízemí v přední části u obou hloubkových prostorů do ulice Na poříčí i v naprosté většině prodejních místností do ulice Havlíčkovy. Renesanční je i přilehlý prostor v jižním dvorním křídle. Renesanční zdivo hlavní budovy v nároží stoupá nepochybně i do prvního poschodí.

Renesanční architektonická činnost nemá oporu v údajích pramenů. Bylo zatím toliko zjištěno, že v osmdesátých letech 16. stol. vlastnil nárožní dům mistr Bartoloměj Havlík Srnovec z Varvažova, jehož děti ho prodaly r. 1619 za 1800 kop míšeňských (AMP rkp. 2201, fol. 279). Pásky na hranách křížových klenb obou renesančních prostorů při jižní hranici parcely poukazují k úpravě okolo r. 1600. Oba domy, nárožní i jeho východní soused v ulici Na poříčí, vyhořely při velkém požáru v r. 1653. Leta bídý a nouze po třicetileté válce nevytvářely vhodné podmínky pro jejich obnovu. Roku

Plán stavitele Karla Smidla na přestavbu a zvýšení hlavní budovy domu čp. 1045/II z roku 1798 (nerealizovaný)

1676 byl velký dům charakterizován jako „sešlý a nevystavěný“, na místě menšího domu se r. 1666 prodávalo za pouhých 40 zl. „spáleniště zruinované, kteréž žádné své vlastní zdi nemá“ (AMP rkp. 2271 fol. 114, rkp. 2268 fol. 420). Po tomto roce byl postaven nově. Roku 1688 koupila ho totiž majitelka mezitím již upraveného nárožního velkého objektu, hraběnka Marie Polyxena Desfours za 700 zl. rýn. a spojila oba domy v jeden celek (AMP rkp. 2272 f. 301, rkp. 2274 f. 294). Nepřízeň osudu postihla je již o rok později. Zecla vyhořely při známém francouzském požáru v r. 1689. O obnově spojených domů chybí historické zprávy, v r. 1705 byly však prodány za 4600 zl. rýn. Ovšem vizitace z r. 1725 (SÚA, TK 142) hodnotila oba dosud jednoposchodové domy jako prostředně postavené.

Rozsah i průběh barokní přestavby lze určit toliko velice rámcově. V přízemí hlavní budovy patří do raně barokní etapy valené klenby zadních dílů obou hloubkových místností při ulici. Na poříčí a nejspíše i zadní dvorní průčelí. Mnohem pronikavěji se asi barokní úpravy uplatnily v patře, kde lze předpokládat z velké části novou výstavbu.

Nápadná je totiž jednotná tloušťka průčelní zdi. Barokní je i patrně jižní dvorní křídlo s křížovými klenbami v přízemí, jež mohlo vyrůst teprve až po spojení obou domů. Barokní stopy menšího východního domu při ulici Na poříčí setřela přestavba klasicistní.

Ještě v r. 1781 koupil sloučený objekt Josef Ignác Buček, císař. král. rada a profesor politických a hospodářských věd na pražské universitě za pouhých 3210 zlatých rýnských. (AMP rkp. 3798 f. 79). Cena prozrazuje, že po převážnou část 18. století nedoznal dům žádného významnějšího stavebního zlepšení. V roce 1802 získala ho však Pražská privilegovaná továrna na kameninové zboží za desateronásobnou cenu 30 000 zlatých. (AMP rkp. 3813 f. 198). Klasicistní obnova proběhla tedy někdy v posledním dvacetiletí 18. věku. Z historických pramenů nevíme o ní nic bližšího a jsme proto odkázáni výhradně na slohovou analýzu. Nejintenzivněji se klasicismus rozvinul v někdejší samostatném východním domě, který byl zřejmě stavebně závadný a úprava zasáhla tu nad sklepy velmi pronikavě, s použitím fragmentů starších zdí. Nový je plackami zaklenutý průjezd i k němu vzadu přiléhající pilířové schodiště, stejně jako rozvrh a klenby všech místností v přízemí i v prvním patře.

Dvorní průčelí hlavní budovy i západního křídla zakryly podklenuté pavlače, v rohu sevřeném západním a jižním křídlem bylo vloženo nové schodiště. Klasicistní úprava zasáhla pronikavěji i do uspořádání patra nárožní budovy; upraveny stropy s fabiony. Konečně nad celou budovou, s výjimkou jižního dvorního křídla, bylo vyzdviženo druhé poschodí. Průčelí domu mají až pozdně klasicistní ráz a byla upravována někdy ve druhé čtvrti minulého století. Z novodobých stavebních změn stojí za upozornění zkosení severozápadního nároží domu podle plánu z r. 1947, z důvodů komunikačních.

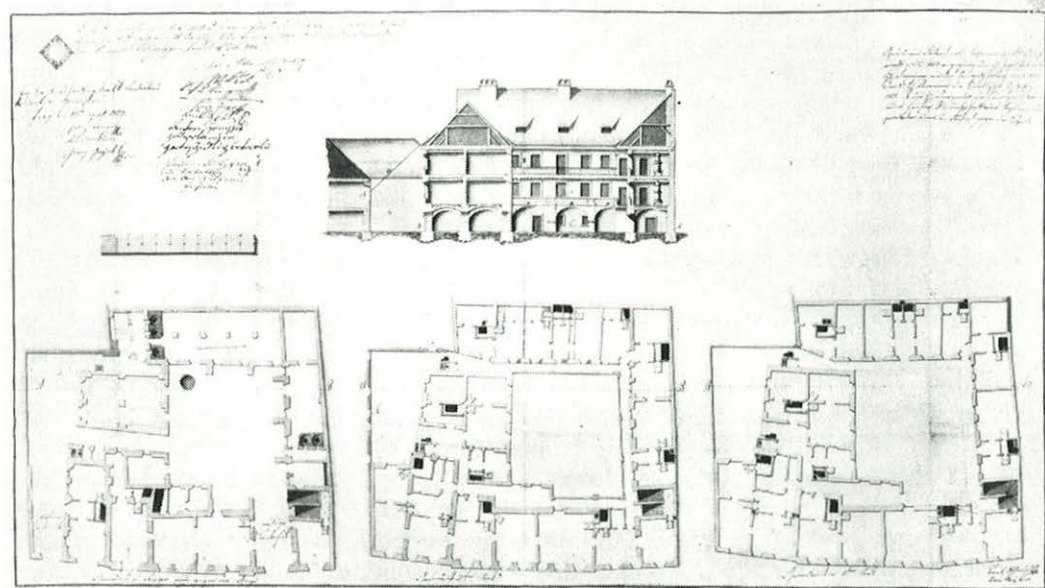
Dům čp. 1044/II se jeví jako zajímavý architektonický útvar narostlý ve složitém proměnlivém vývoji během šesti století.

Výtvarně nejvýznamnějším zjevem celé skupiny je nesporně nejvýchodnější dům zvaný U zlatého slunce čp. 1045/II. Tomek (Základy II, 225) předpokládal na jeho parcele dva domy, kterým odpovídají i dvě skupiny sklepů. U východního suterénního prostoru se však gotický stav omezuje toliko na obvodové zdivo. Průzkum dvojice západních sklepů prokázal, že patří dvěma rozdílným stavebním etapám. Dokládá to jejich nestejná úroveň i délka dodatečně proraženého spojovacího průchodu. Lze proto vyslovit domněnku, že západní sklep (v sousedství čp. 1044/II) patřil původně k drobnému samostatnému domku.

Oba domy, předcházející nynějšímu čp. 1045/II, existovaly až do poloviny 17. stol. a vyhořely r. 1653. Po ohni byly charakterizovány jako zbořeniště (AMP rkp. 2270 f. 304). Dříve než je cele obnovil společný vlastník Tomáš Kavík, zničil domy znovu francouzský požár v r. 1689. Po něm zbylo pouhé spáleniště, koupené pivovarníci Zuzanou Liebmannovou a jejím manželem Františkem ještě téhož roku za pouhých 40 zlatých. (AMP rkp. 2275 f. 182).

Nová výstavba probíhala jen zvolna, neboť podle nálezových tabel z r. 1725 (SÚA TK 142) byl dům obnoven jen zčásti, první poschodí bylo zcela pusté, nevystavěné. V roce 1730 se za dům dosáhlo v dražbě 1220 zlatých r. Tehdy byl objekt zřejmě již stavebně dokončen (AMP rkp. 3774, f. 160, rkp. 3776, f. 264).

Barokní je v podstatě dosud organismus hlavní budovy a přilehlé části východního

Plán stavitele Karla Smidla na přestavbu a zvýšení domu čp. 1045/II z roku 1804 (realizovaný)

dvorního křídla v přízemí i v patře, včetně schodiště a pravé dvorní křídlo (přízemí a první poschodí). Pojmenování domu U zlatého slunce se objevuje prvně r. 1767. Po r. 1788 se přikročilo k postupné nákladné klasicistní přestavbě domu, kterou dokumentují z větší části stavební plány, přesto však nelze její průběh určit zcela spolehlivě.

Plán vynikajícího pražského architekta Karla Schmidta z r. 1798 se omezuje jen na hlavní budovu, která měla být prodloužena o jednu osu k východu a zvýšena o druhé poschodí. Mohutné palácové průčelí bylo navrženo dosud v barokních formách, uprostřed s širokým frontonem se zvlněnými rameny, provázeným po obou stranách v šíři střední části fasády kuželkovou balustrádou v patě mansardové střechy (AMP Publ 19/22, z r. 1798). Schmidtův projekt z r. 1798 se zřejmě nerealizoval. Jen tak lze si vysvětlit vypracování dalšího plánu přestavby v r. 1804, rovněž Karlem Schmidtem, komisionálně zkoušeného 16. 2. téhož roku (AMP D2/63 per. 1805—06). Zachycuje přízemí a obě poschodí v rozsahu celého objektu. Opakuje se tu prodloužení hlavní budovy o východní osu a její zvýšení o druhé patro. Teprve tehdy byla provedena nynější poutavá vreholně klasicistní fasáda s typickým členěním suprafenester v obou poschodích a s trojúhelníkovými, resp. půlkruhovými frontony nad okny prvního patra v šestiosém středním mělkém rizalitu. Jeho dvě střední osy korunuje trojúhelný štítek s domovním znamením zlatého slunce, předložený nízké atice v rozsahu rizalitu, nesoucí plastiky a vázy. Mansardovou střechu nad oběma bočními úseky průčelí člení dosud ryze barokně vyhlížející vikýře. Rozdíl mezi Schmidtovým návrhem z r. 1798

a realizací z r. 1804 je velmi charakteristický pro prudkou slohovou proměnu na přelomu 18. a 19. stol., jež se projevuje i na jiných dílech.

Podle citovaného plánu z r. 1804 byla realizována novostavba převážné části východního dvorního křídla, rovněž se dvěma poschodími. Až potud se jeví být Schmidtův plán zcela jasný a logický. Méně srozumitelná je situace u jižního dvorního křídla, jehož přízemí v r. 1804 již stálo). Má dvojpodlažní rozvrh s plackami ryze klasicistního charakteru. Obě poschodí měla být vyzdvížena nově. Západní křídlo bylo narýsováno na plánu již jako dvouposchodové.

Plán z r. 1804 vyznačuje v prvním poschodí domu podklenuté pavlače podél dvorních stran hlavní budovy západního a jižního křídla. Klasicistní výstavba domu se tedy zčásti uskutečnila již před uvedeným rokem, kdy byla zřejmě ukončena. Pavlače částečně s oválně prolamovaným zděným zábradlím v prvním poschodí představují velmi kladný motiv intimního nádvoří budovy.

Do organismu domu zasáhla adaptace z r. 1846 podle plánu stavitele J. Novotného, kdy rozšířen zejména úzký zadní trakt hlavní budovy. Při obnově domu v r. 1914 se uplatnila již podstatně památková hlediska. Objekt byl stavebně konzolidován, vloženo nové sanitární zařízení, uskutečněny menší dispoziční změny a upraveny pavlače. Plánovaná novostavba na místě zadního dvorního křídla se na štěstí neuskutečnila.

Architektonický význam domu U zlatého slunce plně uznával i Josef Gočár, který na jeho obnažené štítové zdi rozvinul originálním, mistrovským způsobem hutné dekorativní členění převedené z průčelí Legiobanky.

Dům U zlatého slunce se řadí skutečně mezi přední klasicistní architektury pražské. Krajně bizarně působí prostup dvou světů, klasicistně koncipovaného průčelí a dosud barokního výrazu frontonu i atiky se sochami a střešních vikýřů. Je to zřejmě poslední projev monumentálního barokního uměleckého cítění v Praze, naprostý konec dlouhé cesty, jež přivedla naše hlavní město k vrcholu světové tvorby. Toto poznání památkovou hodnotu domu značně posiluje.

Stručné upozornění na zajímavosti a hodnoty čtyř historických domů při Havlíčkově ulici a Na poříčí bylo zveřejněno především na podporu spravedlivého úsilí památkových orgánů na jejich zachování a zabránění dalším, v daném případě vážným, ba tragickým a hlavně zbytečným ztrátám pozoruhodných architektonických článků organismu Nového Města pražského.